

GENEZA BOSNJAKA

Zasto - geneza?

Kako se s pravom mogu grohotom nasmejati oni dusmani BiH koji su dobri poznavaooci etimologije i semantike imena nacija i vjernika, kada u bh medijima u domovini i dijaspori vide kako i koliko nasi novinari cesto brkaju pojmove koji oznacavaju naciju i vjeru. Nasi novinari i u zemlji i u inostranstvu nekriticki, nepromisljeno, vrlo cesto koriste sintagme: "muslimanska strana, muslimanska vlada, muslimansko-hrvatska federacija, opcline sa muslimanskom vecinom, muslimanski intelektualci" itd. Neka gospoda novinari cak i u uglednim listovima, koji vjerovatno imaju svoju standarizovanu jezicnu politiku, ili ne znaju, ili previdaju da je pojam muslimani u cijelom Svijetu iskljucivo i samo vjerska odrednica, naziv za pripadnike islamske vjeroispovjesti. Jesu li zaista toliko nepismeni da ne razlikuju pojam nacije od pojma vjernika? Jesu li svjesni da sa takvom svakodnevnom praksom cine medvjedu uslugu naciji koja se, zbog interpretatora povijesti - iznova morala da rodi?

Jos izrazitije se to moze vidjeti kod nase uleme. Mnogi vazovi pocinju sa "braco muslimani". Za ulemu postoji "islamska nacija" u kojoj su muslimani "asimilirani u bratstvo iznad rasa i nacija". Ovi citati iz "Uvoda u islam" Dr Muhameda Hamidulaha nipodastavaju nacije, stavljajuci vjeru u prvi plan. A da li je danas Bosnjacima vaznije da budu nacija, ili samo vjernici? Jos uvijek postoji znacajan broj bosnjackih intelektualaca (u ovom slucaju oni su "muslimanski" intelektualci) koji radije za svoje sunarodnjake kazu da su muslimani, a ne Bosnjaci. Oni ustvari nisu ni intelektualci, jer ne razlikuju pojmove po sadrzaju, opsegu i dosegu - dakle, losi su logicari, ni muslimanski intelektualci, jer imaju haram-jelovnik i vinsku kartu, jer ne klanjaju namaze - za razliku od muslimanskih intelektualaca orijentalnoga kruga. Zar se onda treba cuditi obicnom Bosnjaku koji cita samo jedne novine, koji slusa samo hodzu i koji nije procitao cak ni Kur'an? Prirodno je da on ne zna razlikovati etnicku nomenklaturu i kategorije kada to ne znaju ni oni koji bi trabali da oblikuju njegovo misljenje. Zar se onda treba cuditi zapadnim novinarima, intelektualcima i obicnom svijetu sto zazire od Bosnaka, jer u njemu a priori vidi muslimana, bauk i kugu i prijetnju "novom, pravednijem svjetskom poretku"?

Bez pretenzija da ovo bude definitivna metodologija etnickih kategorija u BiH sa iscrpnom kronologijom, autor zeli samo da akcentira neke, prelomne faze u evoluciji bosnjackog etosa. Za ovu temu su kljucni pojmovi: narod, nacija, jezik (i pismo), vjera i drzavljanstvo. Sta je narod, a sta nacija? Koje su distinkcije izmedu tih pojmova? Da li pojam musliman moze biti odrednica za narod, naciju, osim, sto je odrednica za vjersku pripadnost? Da li je Bosanac pripadnik nacije, ili je drzavljanin? Jesu li Bosnjaci nacija od tri vjere? Podrazumijeva li se da su svi Bosnjaci ujedno i muslimani? Nomenklaturu nizih etnickih grupa cine: porodica, rod i bratstvo. Vise etnicke grupe su pleme, narod i nacija. Zbog lakseg pristupa temi recimo nesto o grupama prije nego sto pridemo etnogenezi Bosnjaka. Formulacije koje slijede nisu skolske definicije, one su sinteza osobne autorove spoznaje.

Nomenklatura grupa

Nomenklatura nizih etnickih grupa pocinje sa porodicom (familia) koja je osnovna etnicko-drustvena jezgra, a vezana je krvnim srodstvom, brakom, i koja zivi u jednom domu i na jednom imanju, te cije umnozavanje i vezivanje sa drugim porodicama stvara vece etnicke i drustvene grupe. Rod (gens) je etnicko-drustveni skup od dvije i vise porodica, baziran na krvnom srodstvu, kolektivnim nacinom proizvodnje i potrosnje, te zajednickim vlasnistvom na odredenoj teritoriji.

Bratstvo (fratria) je eticko-drustveni skup od dva, ili vise rodova koji cine hijerarhijsku stepenicu izmedu roda i plemena, baziran takoder na krvnom srodstvu, kolektivnom nacinu proizvodnje i potrosnje i sirim zajednickim vlastnistvom na odredenoj teritoriji: nekoliko zaselaka, zajednicki pasnjaci i sume, bogomolja, groblje, ucesce u krvnoj osveti i izmirenje.

Pleme je organizirani etnicko-drustveni skup dva i vise bratstva, ujedinjen hijerarhijski, a baziran je na zajednickom porijeklu bratstava, istom jeziku, teritoriji (nekoliko sela: zupa) i zadnja je stepenica u smjeru formiranja saveza plemena, a kasnije i naroda. I danas se mogu naci etnicke grupe ciji je najvisi stupanj pleme: sjevernoamericki Indijanci, plemena Amazonije, Afrike, Nove Gvineje i Australije, a na Balkanu, kao anakronizam javljaju se plemenska ustrojstva sa svojim moralno-obicajnim kodeksima u nekim dijelovima Albanije, Kosova, Crne Gore i u istocnoj Hercegovini.

Druga visa etnicko-drustvena grupa je narod koji se javlja u periodu prerastanja drustva iz rodovsko-plemenskog sistema organiziranja, a prethodi naciji. Narod je cjelina vezana: zajednickim etnickim porijeklom, istim jezikom, povijescu, geografskim prostorom, tradicijom, kulturom, obicajnim, a kasnije i kodificiranim pravom i svijescu da se po navedenim odrednicama razlikuje od drugih naroda. Istovremeno, narod je masa, puk koji u sebi ne nosi aktivnu politicku funkciju, on ne vlada drzavom u kojoj zivi.

Narodi su u starom vijeku sve one velike anticke grupe: Sumeri, Asirci, Babilonci, Jevreji, Egipcani, Fenicani, Grci, Etruscani, Rimljani - u Evropi i na Bliskom Istoku. U Aziji su to Perzijanci, Indijci, Kinezi i Japanci, a u Americi su to Azteci, Maji i Inke. Svi navedeni narodi imaju drzavu, pismo, vec tada visoku civilizaciju, prate svoju povijest, vezani su za svoje geografsko porijeklo i nastoje ostvariti ekspanziju svoje drzave. Medutim, umjesto naroda to cine njegovi vladari, koji su u pocetku bili primus inter pares, (prvi medu jednakima u rodovskoj aristokratiji) ali ih je vremenom rat, pljacka i nagomilana osobna svojina izdigla iznad njihovog roda, bratstva, pa i plemena. Obrazuje se vladarska dinastija unutar jednog bogatijeg plemena koja vlada narodom. Vlast dinastije je iskljucivo nasljedna, ranije uglavnom u muskoj liniji, a kasnije i u zenskoj liniji, odnosno po sistemu primogeniture (prvorodeno dijete bez obzira na spol nasljeđuje vladara). Vladari su najcesce monarsi: kraljevi i carevi. Oni vladaju umjesto naroda, tj. oni vladaju nad svojim narodom iz kojeg su potekli. U tom periodu vladari uvode prve zakone: Hamurabijev zakon u Babilonu, XII pločica u Rimu, - ali ti zakoni i vlast su "od Boga", a ne od naroda.

U vjerskom zivotu to je doba politeizma (budizam, hidnuizam, dzainizam, zoroastrizam, grcko-rimski panteon) koji preko henotizma dovodi do natruha monoteizma (pokusaj vjerske reforme Amenofisa IV Ehnatona, u Egiptu). Ostale velike etnicke grupe u starom i ranom srednjem vijeku su: Slaveni, Germani, Romani i ostali koji su u etnickom razvoju jos uvijek na stupnju plemena, dakle ne postoje kao narodi. Ne poznaju drzavu kao instituciju, a krajnji domet njihove organizacije jeste plemenski savez u slucaju rata, odnosno odbrane, posto ih uglavnom nastoje pokoriti narodi koji vec imaju drzavu. Tako Egipcani pokoravaju plemena Jevreja, Nubijaca i Sudanaca, Rimljani pokoravaju Germane, Gale itd, a Grci pod Aleksandrom Makedonskim sva plemena, narode i drzave od Bosfora do Indije. Narodi u srednjem vijeku su sve one etnicke grupe koje su u Evropi na rusevinama Rimskog Carstva, poslije Velike seobe naroda uspjeli uspostaviti svoje drzave. Najkarakteristiciji primjer su plemena Franaka i Burgunda koji su, posto su porazili romanizirane Gale oformili Franacko carstvo u kojem se stvara francuski narod. Za to vrijeme Normani pokoravaju Angle, Sase i Brite i mijesanjem od njih nastaje engleski narod. U Spaniji plemena Ibera, Asturijaca, Katalonaca, Aragonaca i Kastiljaca, a pod hegemonijom Vizigota stvaraju svoje prve drzavice i onu criticnu masu populacije koja ce poslije rekonkviste oformiti spanski narod. U centralnoj Evropi to isto uspeva mnogobrojnim germanskim plemenima pod okriljem Svetog rimskog carstva njemackog naroda. Nekoliko stoljeca samostalno ce egzistirati u svojim drzavama Litvanci, Pljaci, Cesi, Madari. Svicarski kantoni u kojima zive Nijemci, Francuzi, Italijani i Retoromani stvaraju savez kantona koji ce prerasti u drzavu. Na arapskom poluotoku, arapska plemena u jedinstveni arapski narod ujedinjuje islam. Nasljednik Rimskog carstva na Balkanu je Bizant, koje je etnicki veoma izmjesan: Grci sa anticnom kulturom, kodificiranim rimskim pravom

(Jusinijanov Corpus iuris civilis) i krscanstvom samo donekle uspijevaju ostvariti koheziju u toj mamut-drzavi. Bizantsku prevlast na Mediteranu ugrozavaju ceste dinasticke borbe, sto ce deset stoljeca kasnije iskoristiti novi narod na kapiji Evrope - Turci Osmanlije.

Religiozni zivot tada je na stupnju razvijenog monoteizma. U njemu se vec javljaju diferencijacije: u krscanstvu nastaje polarizacija na katolicanstvo i pravoslavlje, a kasnije i protestantizam, sa svojim strujama unutar tog reformistickog pokreta. U islamu, najmladoj monotestickoj religiji vrlo brzo se siti odvajaju od sunita. Osim toga nastaju i mnogobrojne hereze. I pored tih dioba u svijesti naroda srednjeg vijeka nije bilo razvijeno etnicko osjecanje pripadnosti jednom narodu, pa cak ni drzavi. Mnogo bitnije je bilo osjecanje pripadnosti zvanicnoj, drzavnoj religiji. Svako eventualno izopcenje iz vjere, dakle anatema, bilo je ravno osudi na smrt i uskracenje "nebeske zivota" poslije smrti. Uz to, hereza i konvertiranje u drugu vjeru znacilo je gubitak zivotne sigurnosti i odbacivanje takvih od naroda i drzave. Pored svega gore spomenutog, pojam narod u kolokvijalnom govoru, cesto se koristi kao sinonim za cjelokupno stanovnistvo jedne zemlje. Pri tom pojam narod nije etnicki pojam (njemacki narod, americki narod, indijski narod) vec socioloski pojam. Uz to, redovno, skoro svi poistovjecuju pojmove narod i nacija. Po pravilu, kada se misli na naciju ljudi uglavnom kazu - narod.

Nacija je treca, najvisa etnicko-drustvena grupa koja je izgradena, organizirana i pravno normirana zajednica, nastala iz preobrazbe naroda u takvu globalnu drustvenu i etnicku grupu, koja na visoj razini ujedinjava svoje povijesne, politicke, ekonomske, kulturne interese. Nacija je uvijek samo onaj narod koji nosi u sebi svijest o svojoj politickoj zrelosti da moze samostalno da upravlja svojom drzavom. Dakle, nacija je isklucivo onaj narod koji je sposoban za politicki suverenitet, a kojeg ostvaruje putem parlamenta (skupstine), a koji ta nacija bira putem demokratskih izbora. Nacija je time: etnicki, povijesno, politicki, kulturno osvijescen, probuden, otrijeznjen narod koji je prozet svijescu o zajednickoj pripadnosti i cjelovitosti. Zbog toga je nacija - i politicka zajednica i snaga koje je izrazena u svom suverenitetu, na bazi jednakosti i demokratije medu svojim pripadnicima. Odrednice nacije su iste kao i odrednice naroda: zajednicko etnicko porijeklo, isti jezik, povijest, geografski prostor, tradicija, kultura, itd. Cijela epoha srednjeg vijeka obiljezana je monarhistickim modelom vladanja. Narod ne vlada - umjesto njega, njima vlada monarh: knez, ban, despot, kralj, car, bazileus, kalif, kan, mogul, negus, sultan, sah, mikado, sogun. Sva je vlast skoncentrirana u rukama jednog autoriteta koje je iznad narod i zakona i koji svoju vlast i dalje, kao u starom vijeku, po pravilu vezuje uz bozju volju. Izuzetak su gradovi-republike, kao: Dubrovnik, Firenca, Venecija, Đenova. Oni vec tada imaju jedan oblik parlamenta, mada u njemu vlast favorizirano vode aristokrati. Englezi su prvi narod koji uvodi instituciju parlamenta, sto znaci da ustanovljuju drzavni organ koji ogranicava i smanjuje monarhovu vlast i samovolju. Naravno, trebalo ce pet stoljeca da monarhovu vlast stvarno zamijeni vlast parlamenta. U Francuskoj se uvodi Staleska skupstina, Spanci dobivaju Kortese, Svedani - Riksdag, Norvezani - Storting, Poljaci - Sejm, Rusi - Dumu, Nijemci izbornu skupstinu knezova za biranje kralja. U pocetku su ti parlamenti oruda u rukama monarha i tek ce socijalne i politicke revolucije od tih parlamenata stvoriti istinske nacionalne skupstine. Izrazito apsolutisticke drzave kao Habzburška monarhija i Osmanska imperija nemaju nikakav oblik parlamenta, dakle ni privid srednjovjekovne demokratije. Tek pojavom gradanskih revolucija u Evropi narodi postaju stvarni politicki subjekti, postaju nacije. Poslije tih revolucija u parlamente pocinju da ulaze gradanski slojevi koji nastoje da ravnopravno ucestvuju u vlasti zajedno sa aristokracijom koja im je do jucer bila neprijatelj.

Budenje nacionalne svijesti jednog naroda cesto dolazi i kao izraz narodnog otpora prema stranim vlastodrcima i njihovom pokusaju asimilacije i denacionalizacije. Primjera za to je bezbroj: borba Holandana protiv Spanaca, Spanaca protiv Francuza, Svedana protiv Danaca, Norvezana protiv Svedana, Poljaka protiv Rusa, Italijana, Nijemaca, Ceha, Slovaka, Poljaka, Rumuna, Slovenaca, Hrvata, Srba i drugih protiv germanizacije i madarizacije olicenih u "grobnici naroda" - Austrougarskoj monarhiji. Zatim, tu je i borba Crnogoraca, Srba, Grka, Bugara i drugih naroda protiv Osmanske imperije, naroda Indije protiv Velike Britanije, americkih kolonija protiv matice - Engleske. Postepenim nacionalnim oslobodenjem svih tih naroda od tude vlasti, svi oni postaje

nacije. Ali neki narodi nazalost, nikada nisu stigli postati nacije. Americki Indijanci su skoro istrebljeni, Aboridzini u Australiji takoder, Azteci, Maji i Inke su sasvim istrebljeni, odnosno, zahvaljujuci spanskim konkvistadorima asimilirani su u Kreole i kao etnos nestali sa lica Zemlje. S druge strani, stari narodi Kine i Japana, mada u dobokoj zaostalosti sve do kraja II svjetskog rata, mada nepokoreni od velikih zapadnih sila uspijevaju prerasti iz naroda u naciju tek u ovom stoljecu, kao i Rusi.

Kategorije

Prva kategorija koja sustinski određuje narod i naciju je psiholoske prirode, a to je jezik. Jezik je osmisleni duhovni proizvod covjeka, specifican po leksici, akcentu, etimologiji, semantici i pismu kao znakovnom izrazu, a karakteristican je za odredenu etnicku grupu u odnosu na druge etnicke grupe. Nacija govori najcesce onim jezikom cije se ime prepoznaje po imenu doticne nacije. Dakle, ime jezika je identicno sa imenom nacije ciji je on produkt. Tako Francuzi govore francuski, Englezi engleski, Nijemci njemacki, Spanci spanski, a Italijani talijanski jezik. Znaci, svaka nacija ima svoj nacionalni jezik koje je obavezno i sluzbeni jezik u drzavi te nacije i to je pravilo za jednonacionalne drzave. Narodi takoder govore najcesce svoje narodni jezik. Ali tu su prisutna odstupanja, jer mnogi narodi morali su u proslosti govoriti tudi, a ne svoj jezik. U Rimskom carstvu mnogo naroda je moralo govoriti latinski jezik, u Biznatu grcki, u Austrougarskoj monarhiji njemacki i madarski. Slicno je sa spanskim jezikom: spanski jeste nacionalni jezik Spanaca, ali je i sluzbeni, prakticni jezik u svim drzavama Latinske Amerike (osim Brazila gdje se govori portugalski). Znaci, cijela Latiska Amerika ne govori svoj nacionalni jezik. Osim toga, engleski jezik je sluzbeni jezik Velike Britanije i njime govore Englezi, Skoti, Velsani, ali i milioni ljudi u USA, Kanadi i Australiji. A posto su te zemlje nacionalno vrlo izmjesane, ne moze se sa sigurnoscu reci da je engleski jezik nacionalni jezik svih useljenika u tim drzavama, mada jeste sluzbeni (uz Francuski u Kanadi). Sljedeci primjer da nacije ne govore svoj nacionalni jezik je arapski jezik. Tim jezikom govore Arabljani, ali i Iracani, Sirijci, Palestinci, Egipcani, Somalijci, sudanci, Alzirci, Libijci, Marokanci, Tuarezi, Berberi, te mnogobrojni crnacki narodi saharaskog pojasa Afrike.

Izuzetak (da se jezik ne zove po naciji) cine termini makedoski i bosanski jezik koji nisu svoje ime dobili po narodu/naciji koja ih govori, nego po geografskim pojmovima: Makedonija, odnosno Bosna. Bosna i Makedonija su geografski pojmovi koji su povijesno stariji od pojmova Bosanac i Makedonac (u slavenskom smislu). Ime Bosna je nastalo od ilirskog imena rijeke Bosona (naravno, danasnja rijeka Bosna). To ime su preuzeli Rimljani i preinacili u Bosinus. Ime su zatekli Slaveni kada su dosli u Bosnu koja je tada bila dio Bizanta. Makedonija je ime anticke, grcke provincije, a Slaveni koji su se u njoj naselili vremenom su dobili ime Makedonci. U ova dva slucaja sasvim je logicno da ime jezika dolazi od imena geografskog pojma, odnosno, kasnije, od imena drzave - a ne od imena naroda, posto su narodi naknadno dosli u te krajeve. Slaveni koji su naselili Bosnu i Makedoniju nisu u te krajeve donijeli svoja narodna imena, vec su imena dobili po svojim novim domovinama. Slicno je u zadnje vrijeme sa etimologijom pojma - americki jezik. Moze se, iz gore izlozenog zakljuciti da je pojam jezika siri od pojma nacije. On je takoreci - nadnacionalan.

Sa pismom je donekle slican slucaj. Zapadna civilizacije sluzbeno koristi samo jedno pismo - latinicu. Romani, Germani, dio Slavena, Kreoli (sva Latinska Amerika) - svi koriste latinicu. Drugo evropsko pismo je cirilica i koriste ga Rusi, Bugari, Srbi, Crnogorci, a bila je u upotrebi kod svih nacija bivseg SSSR-a. Njome su pisali Ukrajinci, Bjelorusi, Moldavci, Litvanci, Letonci, Estonci, zatim: Balkari, Azerbejdzanci, Kipcaci, Ceceni, Abhazi, Uzbeci, Tuvinci, Kazasi, Ujguri, Kalajci Nogajci, Kirgizi, Gagauzi, Tatari, Karakalpaci, Tadzici, Cuvasi, Turkmeni, Altajci, Baskiri, Cerkezi i Jakuti - sve narodi turskog porijekla. Sticajem represivne kulturne politke pisali su cirilicu (iako svi imaju svoja nacionalna pisma) i govorili su, jer su morali sluzbeno da govore ruski jezik, pored svoga zivog nacionalnog jezika, koji su mogli govoriti samo u svojim domovima. Iz ovoga proizilazi da je pojam pisma siri od pojma jezika, a samim tim i nacije.

Druga kategorija koja određuje naciju je psiholosko-socijalne prirode, a to je religija. Vjernik je

svaki covjek koji se pokorava vjerskim dogmama doticne konfesije i obavlja sve vjerske obrede koje propisuje ta religija. Ateista je svaki covjek koji porice postojanje Boga. On je ravnodusan prema religiji i osobno ne ucestvuje u vjerskim obredima, a ako i ucestvuje to ne cini sa stvarnim, iskrenim ubjedenjem. Mnoge etnicke grupe, pa cak i narodi i nacije su kroz povijest mijenjale svoje vjersko osjecanje, odnosno religiju. Tako su Egipcani prvo bili politeisti; vec pomenuti Ehnaton pokusao je uvesti monoteizam, kasnije su postali kopti, da bi poslije svega vecina postala - muslimani. Grci su bili politeisti, pa su primili krscanstvo. Francuzi su bili pagani, zatim katolici, a poslije reformacije dio njih su protestanti. Reformacija je u Njemackoj katolike preobratala u luterane, Engleze u anglikance, Svicarce u kalviniste, a nordijske nacije u jenseniste. Francuzi su u gradanskoj revoluciji uveli su Kult Razuma, da bi se kasnije vratili katolicanstvu. Slaveni su bili politeisti, a poslije pokrsavanja postali su katolici ili pravoslavci, a u Bosni i bogumili. Pojavom reformacije u Sloveniji i Hrvatskoj, dio njih postaje protestanti, a pojavom islama u Bosni - muslimani.

Ima slucajeva da jedna religija pred nadiranjem nove vjere ostaje dominantna: katolicanstvo u Irskoj opstaje pred navalom anglikanizma, hinudizam u Indiji opstaje pred pokusajem sirenja budizma, konfucijanizam u Kini pred taoizmom, budizam u Japanu pred katolicanstvom. Jedna religija moze i ima vijernike u vise naroda, ali i nacija. Tako su katolici: Italijani, Spanci, Francuzi, ali i Poljaci, Cesi, Slovenci, Hrvati, Madari itd. Protestanti su Nijemci, Svicarci, Englezi, nordijske nacije, ali i Litvanci, Letonci i Estonci i pola Amerikanaca. Pravoslavci su Rusi, Bugari, Crnogorci, Srbi, Makedonci, ali i druge nacije: Grci, Rumuni, Gruzijci. Medu vec spomenutim nacijama turskog porijekla su, osim sto su muslimani cak i pravoslavci: Abhazi, Cuvasi, Tatari, Gagauzi, a Altajci, Jakuti, Balkirci, Kalajci su samanisti, dok su Tuvinci osim toga i lamaisti. Muslimanima pripadaju sve arapske nacije Mediterana i Bliski Istoka, ali i Azerbejdzanci, Cerkezi, Kazasi, Iranci, Pakistanci, Malezijci, Indonezani i mnogi Africki Crnci. Dakle, kada netko kaze: katolik, protestant, pravoslavac, musliman, budista - on time ne izrazava nacionalnu pripadnost neke osobe, nego samo njegovo vjersko opredjeljenje. Time proizilazi da pojam vjernika i nacije nije identican. Pojam vijernika je, dakle, siri od pojma nacije, od pojma jezika i pojma pisma.

Treca kategorija koja (uslovno) odreduje naciju je pravna kategorija, a to je drzavljanstvo. Drzavljanstvo je politicko-pravna veza svakog stanovnika jedne drzave bez obzira kojoj naciji i vjeroispovijesti on pripadao. Kroz drzavljanstvo odredene drzave covjek ostvaruje svoja gradanska, demokratska prava i izvrsava svoje obaveze prema njoj, bez obzira da li boravi u svojoj drzavi, ili izvan nje. Drzavljanstvo je se postize: rodenjem u odredenoj drzavi, porijeklom jednog ili oba roditelja (ako se dijete rodi u inostranstvu), vjencanjem, izjavom o prihvatanju zeljenog drzavljanstva i naturalizacijom - određenim vremenom provedenim u doticnoj drzavi. Drzavljanstvo se gubi: otpustom (na molbu pojedinca), odricanjem, i oduzimanjem - zbog neprijateljskog djelovanja protiv drzave. U jednonacionalnim drzavama pojam nacije je identican pojmu drzavljanstva. Svi ljudi koji su po naciji Francuzi i koji zive u svojoj domovini prirodno je da su drzavljeni Francuske, svi oni koji su po naciji Italijani, u svojoj zemlji su drzavljeni Italije itd. U visenacionalnim drzavama pojam nacije nije identican pojmu drzavljanstva. U Velikoj Britaniji zive nacije: Englezi, Skoti, Irci, Velsani, ali i dva i pol miliona Indijaca, Pakisatanaca i drugih. Svi su oni po drzavljanstvu Britanci ukoliko imaju britanski pasos, mada su razlicitih nacija. U Svicarskoj zive Nijemci, Francuzi, Italijani i Retoromani, ali su po drzavljanstvu svi oni - Svicarci. U Belgiji zive Valonci i Flamanci kao nacije, ali su samo po drzavljanstvu Belgijanci, ali ne i po naciji. Slicnoj je u Indiji, Rusiji - ili USA; u kojoj je na stotine nacija, a samo je jedno drzavljanstvo - americko - jer svi imaju isti, americki pasos. Doduse pravna praksa u USA ide za tim da se svi gradani USA, sve stanovnistvo osjeca i izjasnjava da su po naciji Amerikanci, sto drzavljeni USA sa ponosom i cine. U priloz tome ide i metamorfoza engleskog jezika u specifični americki jezik.

Etnogeza u Bosni i Hercegovini

Nizi etnicki stupnji

Iz pradomovine: Poljske, Ukrajine, Zapadne Rusije i Bjelorusije, juzni Slaveni spustili su se medu zadnjima u Velikoj seobi naroda, preko Karpata i Panonije, zajedno sa Avarima (koji su dolaskom iz Azije) potakli njihovu migraciju - na Balkan. U periodu od 518. godine, kada je u bizantskim kronikama zapisan prvi prelaz Slavena preko Save u Bosnu, pa do 1189. godine, od kada datira prvi pisani dokument srednjovjekovne bosanske drzave, koji se ujedno smatra pocetkom pisane povijesti BiH (Ugovor Kulina bana sa Drubrovackom Republikom) Slaveni u Bosni zive slicno kao u pradomovini. Glavna etnicko-drustvena cjelina je patrijarhalna porodica koje se vec u toku selidbe, kroz rodove i bratstva postepeno povezala u plemena. Tada ne postoji nikakvo etnicko ime u Bosni, osim Slaveni (latinski: Sclavi). Jezik im je staroslavenski, a nastao je iz pravslavenskog kojim su govorili u prapostojbini. Pisma jos nemaju.

Hrvati u Hrvatskoj bivaju pokrsteni za vrijeme kneza Visaslava (oko 800. godine), a Srbi bivaju definitivno kristijanizirani tek u doba Svetog Save, a to je kraj XII stoljeca. Za to vrijeme proces pokrstavanja Slavena u Bosni tece mnogo sporije i mnogo duze. Zapravo, u Bosni ni nema organiziranog pokrstavanja, jer su krscanski misionari tesko pronalazili u bosanskim vrlinama novopridoslo stanovnistvo. Hrvatska se jeste u doba Petra Kresimira IV (1058.-1075.) prostirala do Drine i Neretve, ali u toj, tadašnjoj Hrvatskoj nije bilo dovoljno klera da sprovede uspjesno pokrstavanje naroda u Bosni. Sa druge strane, Srbija toga doba nije prelazila Drinu, vec je samo imala nekoliko posjeda u Humu. Uostalom, Srbi u to doba ni sami nisu bili pokrsteni. Trece; Srpska, Dubrovska, i Barska biskupija nisu imale nikavu stvarnu teritorijalnu kompetenciju nad Bosnom, vec samo u priobalnom pojasu Jadranskog mora. Za to vrijeme vjera stanovnika, Slavena u Bosni jos je uvijek na stupnju politeizma. Jos je prisutan staroslavenski panteon bogova: Perun, Svetovid, Svarog, Volos, Svarozic, Vida, Lada, Vesna, Morana itd. U novoj domovini Bosni, Slaveni zaticu Vlahe, tj. romanizirana nomadska plemena Ilira i, Kelte koji su u Velikoj seobi naroda dosli na Balkan i Bizant ih je tu zadrzao kao vrlo iskusne rudare. I jedne i druge Slaveni potiskuju u planine, a sami se naseljavaju kraj usca rijeka i u plodnim kotlinama posto tada, ponovo, pocinju da se vracaju sjedilackom, ratarskom nacinu zivota. Od religijskog zivota zaticu rijetke ranokrscanske bazilike i samostane koje su Huni, Avari, Ostrogoti i Vizigoti u svom ranijem nadiranjju srusili, a kler pobili i protjerali. Crkveni centri, Split, Zadar, Dubrovnik i Bar nisu bili tako bogati, niti su imali dovoljno misionara da obnove u gudurama Bosne srusene bogomolje, a nije ni bilo vijernika da bi se odazvalo gradnji. Ono materijala i temelja sto je ostalo upotrebljivo iskoristili su Slaveni za dizanje (na istom mjestu) zupskih utvrda, odnosno gradina.

Na drustvenoj ljestvici razvoja Slaveni u Bosni toga perioda nalaze se na plemenskom ustrojstvu. Svako pleme posjeduje svoju teritoriju, zupu, a njen zupan je samo - primes inter pares po svojim pravima i vlasti, posto jos nije nastala klasicna rodovska aristokratija. U upravnom smislu nalaze se na stupnju vojne demokratije.

Etnicka nomenklatura i kategorije u srednjovjekovnoj Bosni

Period od 1154. godine, kada je u povijesnim izvorima prvi put poimenice datirano ime jednog bosanskog vladara, a to je ban Boric, pa do 1463. godine, kada bosanska kraljevina pada pod Osmansku carevinu, taj period cini epohu srednjovjekovne bosanske drzave. U to doba Hrvatska vec ne postoji kao drzava, jer je Hrvatska Trpimirovica-Kresimirovica egzistirala od 845. do 1097. Pet godina potom, 1102, ugarsko-hrvatskom nagodbom, hrvatski velikasi, Frankopani, Subici i drugi, stavljaju suverenitet Hrvatske pod patronat Ugarske kraljevine dinastije Arpadovica. Nemanjicka Srbija je "mlada" od Bosne dvanaest godina, jer Stefan Nemanja, rodonacelnik buduće kraljevine, kao prvi zupan pocinje vladati 1166, a ban Boric 1154. Uz to, srednjovjekovna srpska drzava prestaje egzistirati 1371. godine, kada na rijeci Marici gine zadnji srpski car Stefan Uros V.

(Bitka na Kosovu 1379. samo je pokušaj opstanka malih srpskih i crnogorskih despotija: Lazarevića, Brankovića, Balšića i Crnojevića, koje su od ranije u vazalnom odnosu prema Turskom Carstvu.) Osim toga, u doba nastanka Bosne kao države, ne postoji ni avarski kaganat (568.-811.) Hrvatska je dakle provincija Ugarske, a Srbija još ne postoji, a kada i nastane cijelo vrijeme bit će ugrožena od Bugarskog carstva, Bizanta, krizara i Osmanske imperije. Zahvaljujući tome, Bosna je imala mogućnost da se razvija neovisno o ostalim slavenskim narodima i državama na Balkanu.

Zapadno od Bosne u doba njenog nastanka kao državne jedinice, nalaze se veliki feudi Subica, jugozapadno su imanja Nelipića, sjeverozapadno su Babonjici, sjeverno Kurjakovići i Dinjčići. Na tom prostoru javlja se narodnosno hrvatsko ime. Ime Hrvati je tada ime za narod koji ima samo svoju vlastel, ali ne i svoju državu. Isto je i istočno od Bosne gdje živi srpski narod. Nemanjčići, a kasnije Balšići, Crnojevići, Dejanovići, Altomanovići, i drugi, samo su plemena koja čine srpski narod. Povijest Srbije toga doba pokazuje da je važnije biti pripadnik svoga plemena, nego pripadnik jednog, u ovom slučaju srpskog naroda. Mnogi postavljaju pitanje koja je to etnička grupa, ili grupe, koje su naseljavale tadašnju Bosnu? Bosnu su naseljavali Slaveni koji nisu poznavali ni hrvatsko, a ni srpsko narodno ime. U Bosni tada uopće nisu živjeli ni Srbi, ni Hrvati. Jednostavno rečeno, u njoj su živjeli Slaveni koji nisu ni Srbi, ni Hrvati. Hrvati su svoje narodno ime donijeli u Hrvatsku, po kojem se i država nazvala, a Srbi su također donijeli svoje ime koje je kasnije ugrađeno u ime države. Uzrok zasto tada u Bosni nije bilo ni Srba, ni Hrvata jeste taj što slavenski narod u Bosni nije prihvatio kršćanstvo - koje je tada bilo glavna odrednica hrvatskog, odnosno srpskog naroda. Vremenom je taj narod počeo sam sebe da naziva po imenu svoje nove domovine. Cijelo stanovništvo, sav narod Bosne u svim dokumentima (vladarskim darovnicama, ugovorima, testamentima, glosama na bogumilskim knjigama, natpisima na stećcima) toga vremena naziva sebe samo jednim jedinim imenom - Bosnjani. To ime uskoro prihvataju i susjedne države, da bi se taj narod jasno mogao razlikovati od sličnih, ali ne i istih južnoslavenskih naroda: Hrvata i Srba. Ovdje je važno napomenuti da je pojam Bosnjani ime za narod u Bosni (jer je Bosna tada bila jednonarodna država) i ujedno odrednica za državljanstvo, mada tada taj pojam nije postojao. Dakle, svoje narodno ime Bosnjani su dobili po imenu svoje države, a ne po svome etničkom imenu. Reklo bi se da Bosnjanima nije bio poznat naziv za narod. Zvuči paradoksalno, a i jeste tim više što je u povijesti svaki narod sa sobom donosi u svoju novu domovinu svoje nacionalno ime. (Hispanjoli su na Pirinejsko poluostrvo donijeli svoje narodno ime i država se kasnije po njima prozvala Španija, Franci su u Galiju /a i Galija je sama dobila ime po plemenima Gala/ donijeli svoje ime i država je nazvana po njenom stanovništvu Francuska, Angli su osvojili Albion i država je dobila ime Engleska, Italija je dobila ime po eponimnom mitskom junaku Italijanu, Odisejevom unuku itd.) Rečeno je ranije da je rimski pojam Bosinus (za ime rijeke) nastao od ilirskog Bosona. Također, sva imena većih bosanskih rijeka su latinska: Oenus (lat. jedinstvena) - Una, Urpanus (lat. ostar) - Vrbas, Narus (lat. glagoljiva) - Neretva, Drinus (lat. zelena) - Drina. Znači, rimska imena su slavenizirana. Jedna od najstarijih zupa srednjovjekovne bosanske banovine dobila je ime po rijeci Bosni - Bosna, kao što je slučaj sa zupama Pliva, Ukrina, Vrbas itd. Vremenom se ta zupa izdigla po svome značaju iznad ostalih zupa, zbog toga što su u njoj vladali prvi banovi Bosne, pa je cijela zemlja, buduća kraljevina, dobila zvanično ime - Bosna. Uostalom, već oko 950. godine bizantski car Konstantin Porfirogenit u svome djelu "O upravljanju carstvom" navodi da između Une, Save i Drine postoji zemlja koja se zove Bosna.

Dakle, narodnosno ime za stanovništvo Bosne još ne postoji u standardnom etničkom smislu. Istovremeno, u etničkom smislu u državama Srbiji i Hrvatskoj postoje narodnosna imena Srbin i Hrvat. Ali ni jedno od ta dva imena nisu se ni tada, a ni u cijelom periodu bosanske države protezala na Bosnu. Hrvatsko narodno ime po prestanku hrvatske državnosti ostalo je samo sjena i uspomena na etničku zajednicu, tim više što hrvatska plemena nisu mogla imati osjećanje pripadnosti istom, hrvatskom narodu, jer bili su rascjepkani: jedni su naginjali Ugri, drugi su bili pod Venecijom, a treći su se identificirali sa anžujskim Napuljom. U hrvatskom puku govorio se hrvatski jezik, dok su plemići govorili mađarski, a kasnije i njemački. Kler je nastojao da sačuva barem trunku samosvojnosti vrseci na bogoslužju glagoljasku misu, a ne latinsku. Za to vrijeme na srpskim

prostorima govorio se srpski jezik, plemici i vladari Nemanjici govorili su na dvoru cara Dusana u Skoplju grcki, a njihov kler je obavljao sluzbu na crkvenoslavenskom jeziku.

Svi stanovnici, sav narod Bosne zvao se iskljucivo i samo Bosnjani, bez obzira da li su oni pripadali bogumilstvu ili krscanstvu. (Raskol u krscanstvu 1054. godine na katolicanstvo i pravoslavlje nekoliko stoljeca je na prostorima Bosne bio nepoznat, a i kad je bio poznat, bio je veoma nejasan i nedefiniran pojam.) Logicno je da su stanovnici nekadasnje kraljevine Hrvatske, dakle etnicki Hrvati, po padu svoje drzave nastojali da spasu zivote od ugarskog osvajaca bjezeci duboko u Bosnu, skrivajuci se od opasnosti. Nastanili su se tu i ostali su do danas u nekim zupama, danasnjim opcinama: Kresevo, Fojnica, Busovaca, Kiseljak, Travnik, Prozor, Vares i Vitez. Neki su od ranije zivjeli u zupama Zapadne Hercegovine: Capljina, Citluk, Grude, Livno, Ljubuski, Posusje, Listica i Duvno. Isto tako je jasno da su i Srbi iz "prijeka" ulazili u Hum (Istocnu Hercegovinu) i Semberiju, jer su za vrijeme srpskih kraljeva Milutina (1276.-1282.) i Dragutina (1282.-1321.) postojali njihovi posjedi u tim krajevima. Ali i jedni i drugi bili su procentualno zanemarljivi u odnosu na sav onaj narod koji se zvao Bosnjani. Cak se moze pretpostaviti da su i Srbi i Hrvati vremenom zapostavili svoje etnicko ime, da su se stopili, asimilirali sa imenom Bosnjani, pri tom zadržavajući od svog etnickog identiteta samo svoju krscansku vjeru. Pojam Bosnjani, nastao od horonima (imena drzave) - Bosna (a prije toga je horonim nastao od toponima) i time je stekao snagu imena cijelog jednog naroda. Taj narod je uz sebe je imao pripadnike Vlaha koji su, ako su bili vjernici, pripadali katolicanstvu, jer su Vlasi starosjedioci, vec spomenuti romanizirani Iliri. Osim njih bilo je nesto i Kelta koji su takoder bili katolici. Po tome se moze reci da je Bosna tada bila jednonacionalna drzava sa relativno malim postotkom drugih naroda (plemena) i da je Bosnjanin, osim narodnosno, znacio i naziv za drzavljanina Kraljevine Bosne. Vlasi, kao nomadi zivjeli su rastrkani po bosanskim ispasama i nisu imali etnicko osjecanje naroda. Slicno se moze reci i za rudare Kelte, koji su zivjeli u rudarskim centrima te nisu posjedovali narodnosnu koheziju ni kriticnu masu plemena koja bi bila dovoljna da se oforme u narod.

Narod Kraljevine Bosne, dakle Bosnjani, zivjeli su po zupama koje bijahu osnovne administrativne jedinice jednog plemena. Znaci, svako bosnjacko pleme imalo je svoju autonomnu zupu. Ali, cesto je jedno pleme posjedovalo i vise zupa koje je bosanski ban, a kasnije kralj, kao senior darivao u leno svojim velikasima, za odanu sluzbu, za zasluge u ratu, ili diplomatsku misiju. To se vidi po darovnicama bosanske vladarske dinastije Kotromanica koji su poklanjali feude: Hrvatinicima, Kosacama, Hranicima, Pavlovicima, Zlatonosovicima, Vukovicima, Dragisicima, Tihoradicima, Vlatkovicima, Santicima, Jablanovicima, Radinovicima, Hercegovicima, Vojsalicima i drugima.

Te darovnice su pisane na narodnom, bosanskom jeziku, jer je sasvim prirodno da se tako imenuje jezik Bosnjana. Vec bizantski car Manojlo Komnen (1143.-1180.) navodi da u Bosni postoji slavensko pleme Bosnjani, koji govori slavenskim - bosnjackim jezikom. Po ovome vidima da se ranije za bosanski jezik govorilo da je to - bosnjacki jezik. Medutim, kako je vec spomenuto, pojam bosanski jezik dolazi od pojma Bosna i zato je pravilnije reci bosanski jezik, tim prije sto ga u kasnijem periodu nastajanja nacije u Bosni, osim Bosnjaka govore jos i bosanskohercegovački Hrvati i Srbi. Veliki je broj dokumenata pisanih autohtonim i autenticnim bosanskim pismom kojim se sluze bosanski dijaci, velikasi i dubrovačka diplomatija, a to je - bosancica. A posto su ti pisari, dijaci bili obavezno iz redova bogumila, to se sva evandelja, darovnice, ugovori, testamenti i kronike s pravom mogu svrstati u bogumilsku zaostavstinu. Uz sve to, epigrafski natpisi na steccima pisani su takoder bosancicom. Uz bosancicu, zbog prisustva franjevacu u Bosni, od 1339, koristi se i glagoljica, a u istocnom Humu bila je djelomicno u upotrebi i staroslavenska cirilica. Ali, kao dominantno, sluzbeno pismo bilo je bosancica, a jezik - bosanski.

Zvanicna religija Kraljevine Bosne bilo je bogumilstvo. Sav period srednjovjekovne bosanske drzave najveći dio pripadnika vladajuće dinastije Kotromanica lavira između krscanstva (katolicanstva) i bogumilstva. Medutim, samo potvrda tolerancije prema velikim bogumilskim dinastijama Hrvatinicima, Kosacama i Pavlovicima uspjevala je bosanske vladare da odrzi na prijestolu u Bobovcu. Bogumilski kler, kao civilizacijski i administrativni faktor obavezno je prisustvovao krunisanju kralja koje je vrseno po tradiciji u centrima didaC crkve bosanske; Milama

i Mostrama. Kler je bio vodeći autoritet u obrazovanju bosanskih princeva, vrsio je vjenčanja kralja, imao je funkciju kraljevih i velikaskih savjetnika i učestvovao je aktivno u radu bosanskog Sabora. Svako poigravanje bosanski kraljeva sa bogumilstvom i koketiranje sa Vatikanom, koji je bio smrtni neprijatelj autonomne Crkve bosanske ugrozavalo je kraljev autoritet i skoro po pravilu dovodilo je kralja do gubitka vladarskog trona. Hrvatinići i Kosace, zapravo, Hrvoje Vukčić Hrvatinić (1380.-1416.) i Sjepan Vukčić Kosaca (1435.-1466.), osim što su bili vrlo moćni velikasi uvijek su imali kao moralnu podršku bogumilskog dida za opravdanje svojih postupaka. Posto su bili zaštitnici bogumila mogli su se oslanjati na autoritet Crkve bosanske u svojim razračunavanjima sa bosanskim kraljevima. Njih dvojica su nemilice obarali i postavljali kraljeve, zavisno od toga da li kraljevi prihvataju, barem deklarativno, bogumilsku vjeru. Bogumilski časnici, koristeći bosanski jezik u svojoj službi, propovjedajući vjeru na bosanskom jeziku, odigrali su time odlučujuću ulogu u političkoj i kulturnoj integraciji bosnjačke etničke svijesti i bosanske državnosti koja neće biti zaboravljena ni za cijelo vrijeme turskog, pa ni austrougarskog perioda.

Bosna je kao država uspjela opstati sve dok je u njoj bosanska crkva bilo vodeći *spiritus movens*. Mnogi krizarski pohodi koji su katkad postajali i ratovi (1234/39, 1244/47, 1254, 1283, 1326, 1340. i 1356/58.), vođeni od Vatikana, Venecije, Ugarske, kao i sud inkvizicije, preko dva stoljeća nacinjali su monolitnost bosanske države. Nesloga visokog plemstva, sve slabiji autoritet kraljeva-konvertita koji nisu mogli realizirati homogenizaciju državne teritorije i uprave, te pojava Osmanlija (koje su sami velikasi i bosanski kraljevi zvali u Bosnu kao svoje saveznike) učinili su da Kraljevina Bosna izgubi suverenitet.

Etnička nomenklatura i kategorije u Osmanskoj imperiji od 1463. - 1878.

Dolazak Osmanlija i islamizacija Bosne su najvažniji faktori za svahtanje etničke situacije u BiH danas. Od tada je započeo proces formiranja suvremenog etničkog mozaika u BiH. Kao najbitniji faktor u metamorfozi etnosa u Bosni je islamizacija Bosnjaka. Nigdje u povijesnim izvorima nema podatka da je islamizacija provedena nasilno. Ako se zna da je prvi upad Osmanlija bio 1388. godine, za vrijeme kralja Tvrtka I Kotromanića, a da je Bosna politički prestala da postoji kao samostalna država tek 1463. godine (i to ne sva, jer je zadnji grad u Bosni pao pod Turke - Velika Kladusa 1630. godine) onda islamizaciju treba shvatiti kao veoma dug proces. Ne ulazeći u uzroke i razloge islamizacije, posto to nije predmet ovog rada, bitno je naglasiti da tamo, gdje je islamizacija sprovedena - ona bila temeljita i konačna. Oni koji su primili islam kasnije nisu ponovo konvertirali u svoju staru vjeru, mada su ponegdje sacuvali natruhe bogumilstva. Može se reći da su bogumili bili poslovično vjerolomni. Poznat je slučaj odricanja od bogumilstva pred legatom pape Inocencija III. već 1203. na Bilinom polju u Zenici, kada su se sve velikaske porodice na čelu sa Kulinom banom odrekli bogumilstva, jer im je Vatikan zaprijetio ratom. Ali čim je papin izaslanik otisao, Bosnjani su nastavili po starom. To se desavalo nekoliko puta u povijesti Bosne. Međutim, jednom primivši islam, oni su postali zvanično i do dan-danas muslimani, ali, ponavljam, i dalje čuvajući u sebi značajke bogumilstva izražene u jeziku, pismu i porodičnim običajima. U svemu su po vjeri postali muslimani, jer samo kao muslimani mogli su biološki opstati pred tako moćnim osvajačem i egzistirati na svojim starim bastinama, uživati slobodu skoro istu kao i sam osvajač, te imati čak i izvjesne beneficije.

Po konačnom zauzeću najvećeg dijela Bosne (poslije pada Srebreničke i Jajčke banovine, 1528.) i poslije pomicanja ratista izvan nje, u samoj Bosni ostalo je vrlo malo stanovništva turskog porijekla. Na spahilucima su ostali Bosnjaci, u vjerskom smislu dojučerasnji bogumili, sada muslimani - i raja, dojučerasnji kmetovi. Dakle, etnička struktura nije se izrazito promijenila. To je zato, što Turcima nije bio cilj da asimiliraju Bosnjake i da im oduzmu narodno ime, nego da osvojenu zemlju što prije adaptiraju svome sistemu vlasti i administrativne organizacije, kako bi ta zemlja bila nova odskočna daska za daljnje napredovanje u Srednjoj Evropi. Sve dojučerasnje župe Kraljevine Bosne teritorijalno su se poklopile sa turskim nahijama, čak su im i imena ostala nepromijenjena u većem procentu. Pa i Vlasi, koje je islamizacija teže zahvatala zbog njihovog skitalackog načina života, imali su izvjesnu samoupravu u svojim, tzv. vlaškim nahijama.

Ovdje se sa pravom može postaviti pitanje koje su sve to etnicke grupe primile islam u BiH? U Bosni su prvo primili islam oni Bosnjaci koji su bili po vjeri bogumili, bez obzira na socijalni status. U historiografiji ostali su zapisani slučajevi o tome. Veliki vojvoda i hercega Stjepan Vukčić Kosaca, dao je svoga rođenog brata Isaka, kao taoca (kao залог lojalnosti turskom sultanu Mehmedu II Fatihu (1444.-1481), Isaka je usvojio u Stambolu Ishakbeg. Kada je presao na islam dobio je ime Isabeg Ishaković Hranusić i postao je kasnije prvi sandžakbeg Bosanskog sandžaka od 1454. do 1463. i osnivač grada Sarajeva. Sin hercega Stjepana, Stjepan Hercegović, od 1470, po primanju islama zove se Ahmedpasa Hersekzade i bio je prvi veliki vezir iz Bosne nekoliko puta u periodu od 1497.-1515, te bio je oženjen kćerkom sultana Bajazida II. Praunuk Dragise, rođenog brata hercega Hrvoja Vukčića Hrvatinića, kao musliman se zvao Mahmut pasa Horvat. Unuk kneza od Vraduka, Radivoja, (1432.-1463.) koji je bio rođeni brat predzadnjeg bosanskog kralja Stjepana Tomasa (1443.-1461.) - Matija, primio je islam i Turci su ga po osvajanju Bosne postavili za kralja okupirane Bosne dodavši njegovom imenu prezime Sabancić. Djeca zadnje bosanske kraljice Katarine, (1426.-1478.), princ i princeza Bosne, također su primili islam 1463. godine. Princeza Katarina je sahranjena u haremu jedne dzamije u Skoplju, a princ Zigmund kao musliman je dobio ime Ishak Oglu (turski: kraljević) i bio je od 1487. sandžakbeg sandžaka Karasi u Maloj Aziji.

Logično je za pretpostaviti da su svi ovi velikasi prelaskom na islam u novu vjeru uvodili i svoje porodice, rodbinu i kmetove. Također se može očekivati da su i članovi drugih konfesija, koji nisu bili bogumilski orijentirani, dakle oni koji su bili katolici, ili pravoslavci vidjeli interes da pridruže novoj vjeri. Pravoslavni Srbi i katolicki Hrvati koji su se zatekli tada u Bosni, a bilo im je kasno da bježe u Srbiju ili Hrvatsku i koji su primili islam, izgubili su svoj etnički gen, jer je u tadašnjoj svijesti čovjeka i vjernika etnos bio izjednačen sa religijskom pripadnošću i za njih više nije bilo povratka u kršćanstvo. Ono što je olakšalo islamizaciju u Bosni bilo je odsustvo organizirane kršćanske crkve na njenom tlu. Katolicka crkva "Bosna Srebrena" imala je svoj centar u Đakovu, još od 1252, a pravoslavna crkva, zapravo patrijaršija, nije postojala od 1371. (boj na Marici) do 1557. kada je rad Pečke patrijaršije obnovio veliki vezir Mehmedpasa Sokolović, a mjesto patrijarha u četiri prve generacije zauzimali su vezirov brat, Makarije i njegovi potomci Antonije, Gerasim i Sevatije.

Jos jedna je stvar indikativna: otkud toliki broj sačuvanih stecaka (oko 60.000)? Zna se da je novoj vlasti bio potreban građevinski materijal, a kameni stecci su bili najpogodniji za gradnju utvrđenja. Odgovor je u tome što dojučerniji bogumili nisu dozvoljavali sknavljenje grobova svojih predaka, tim prije što su aktivno učestvovali u turskoj vlasti. Dakle, islamizirani su Bosnjaci (bez obzira na religijsku pripadnost), dio Vlaha i Kelta (koji su se islamizacijom asimilirali u Bosnjake), svi oni malobrojni Srbi i Hrvati koji su se zatekli u Bosni, kao i oni vojnici, plaćenici u turskoj vojsci - martolozii, a koji su na Balkanu pripadali osiromasenom plemstvu Srba i Hrvata. Jedan dio današnjih Bosnjaka nastao je od stranog, neslavenskog porijekla iz onih zemalja koji su ranije primili islam. Oni su dolaskom u Bosanski sandžak, kasnije pašaluk infiltrirali se sa domaćim žiteljima i kroz nekoliko generacija se asimilirali u bosnjački narod. Jedina njihova identifikacija da nisu slavenskog porijekla jesu njihova prezimena (vidi shemu).

Islamizirani narod - Bosnjaci nisu sebe nikada nazivali Turcima, niti su se smatrali turskim narodom. U želji da se razlikuju od Turaka, oni su osvajače zvali Turkusama. Kasnije, u doba ajanskih vijeka, uvijek su samosvjesno isticali svoj specifični status u Osmanskom carstvu. Posjedovali su čvrsto uvjerenje da imaju poseban, povlasten polazaj, jer su znali da su u svojoj domovini i pri tom su uvijek naglasavali svoju pripadnost domovini Bosni. U Osmanskom carstvu, kao teološki uređenoj državi (jer sultan je ujedno i kalif, Alahov dz.s. namjesnik na Zemlji) vlasti nisu kod svojih podanika isticali narodnosne atribute, nego vjerske. Zato se tek pri kraju XVIII stoljeća u osmanskim dokumentima počinje javljati naziv za narode koji su podanici Carstva. Ranije postoji samo jedan pojam - millet - koji do tada označava pripadnike određene religije. Katolik-mileti označavao je svakog katolika bio on Hrvat, Italijan ili Mađar. Rum-mileti je označavao pravoslavca bio on Srbin, Bugarin ili Grk. Kasnije, s druge strane se javlja pojam - kavm - a koristi se kada se označava neki narod. U mnogim dokumentima postoji za Bosnjake nekoliko izraza:

Bosnjak-kavmi, Bosnjaklar, Bosnjak-taifesi, Bosnavi-takini - sto oznacava - bosnjacki narod, pleme, etnicku grupu. Ipak, vremenom se pocinju razlikovati dva pojma kojima turci oslovljavaju zivalj u Bosni: Bosnavi (tur. Bosnjak, ime za pripadnika naroda) i Bosnali (tur. Bosanac, ime za stanovnika Bosne iz bilo kojeg naroda). Islamizacija Bosne dovela je do toga da mnoga danasnja prezimena u BiH bez obzira na etnicko porijeklo postanu slicna, ili ista. Primjera ima bezbroj, ali u donjoj shemi navedeno je samo nekoliko ilustrativnih primjera:

Hrvati (katolici)	B o s n j a c i (m u s l i m a n i)			Srbi (pravoslavci)	Neslavenski narodi na tlu BiH (muslimani)
	profesije	titule	toponimi		
Filipović	Elzuečić	Hadžić	Rarnić	Karadžić	Arapović
Babić	Halvadžija	Hadžić	Glaročak	Itaković	Abazagić
Kapetanović	Dizdarević	Hatibević	Sančanin	Sarnadić	Berber
Marić	Tabaković	Vezirević	Sarajlić	Vučković	Afgan
Karadža	Serdarević	Pabić	Unčanin	Sokolović	Misirlić
Majlić	Fehlivanović	Muftić	Livnjak	Vukotić	Tatarević
Vučetić	Čurtija	Kadijević	Stočanin	Petković	Amautović
Šarić	Hoćimović	Delić	Bosnić	Dedić	Mađar
Topić	Kujundžić	Babić	Bošnjak	Zeljkić	Čerkez

Neka prezimena, izrazito slavenskog porijekla nalaze se u BiH u preislamsko doba. Sva gornja prezimena, iz prvih pet kolona mogu se naci vec u tursko doba, a i danas u sve tri etnicke grupe, odnosno nacije u BiH, osim neslavenskih prezimena koja su karakteristicna samo u bosnjackom korpusu. Ova, a i mnoga druga prezimena (preko osam stotina) ukazuju na stoljetno mijesanje naroda u BiH. Tek 1856. godine turska administracija je Hati-hamajunom dozvolila narodima u Carevini da mogu otvoreno koristiti svoja etnicka imena i time dali deklarativnu, ali ne i stvarnu mogucnost da se narodi smiju zvati svojim povijesnim imenom.

Cinjenica je da su osmanske vlasti tolerirale postojanje bosanskog jezika i nisu instistirale na prihvatanju turskog jezika. Bosanski jezik je sta vise bio jedan od sluzbenih jezika na Porti u Stambolu. Onda je shvatljivo da su osim Bosnjaka, muslimana i katolici i pravoslavci govorili bosanskim jezikom. Medutim, tada je u upotrebi u Bosni bilo jos nekoliko jezika. Ulema je koristila arapski, trgovci su cesto upotrebljavali turski, a intelektualna i umjetnicka elita sluzila se persijskim. Osim njih, dolaskom Jevreja Sefarda u Bosnu korisiti se jevrejski - ladino. Pored svih tih jezika u Bosanskom pasaluku koristilo se cak pet pisama: bosancica, latinica, arabica, cirilica, a Jevreji imaju svoje pismo. Na bosanskom jeziku, a arabicom pisana je literatura Bosnjaka, koja broji preko dvije stotine autora. Od tog mnoštva vazno je istaci: Mehmeda Hevajju Uskufiju, autora prvog bosansko-turskog rjecnika "Makbuli arif" iz 1631. godine, dakle 187 godina prije Vukovog rjecnika srpskog jezika. Taj rjecnik je vazan argument pred onima koji tvrde da tadasnja Bosna nije imala svoga jezika, svojih rijeci i da se u njoj govorilo iskljucivo turski. Da je tako bilo, zasto bi onda uopce bio napisan dvojezicni rjecnik? Nezaobilazni su: Nerkesi, Kaimija, Mejli, Vahdeti, Pruscanin, Ilahamija, Siri, Uzicanin, Muvekit (prvi bosnjacki povijesnicar), Baseskija (prvi bosnjacki kronicar). Osim toga, 1537. je osnovana Gazi Husrevbegova medresa, a to je prva visokoskolska ustanova na slavenskom dijelu Balkana i, pri njoj prva knjiznica u Bosni i Hercegovini. Hrvati su se u Bosni poceli razvijati kao narod, iz onih preostalih i malobrojnih neislamiziranih katolika koji su naseljavali oblasti Zapadne Hercegovine, Srednjobosanskog bazena i Bosanske Posavine. Zahvaljujuci Ahdnami sulatana Mehmeda II Fatiha izdatu Andelu Zvizdovicu 1463. godine, bio je dozvoljen rad franjevcima i omogucene su ima cak i neke privilegije uz odredene uvjete. Ali bosanski katolici se ni tada ne imenuju Hrvatima. Sami sebe zovu katolicima, govore bosanski jezik, a bosanski franjevci: Divkovic, Lastric, Martic, Jukic i drugi pisu latinicu, jer su i glagoljica i bosancica istisnute iz samostanske upotrebe. Ilirski pokret u Hrvatskoj nasao je svoj odjek u usima katolika Bosnjaka. U zelji da se oslabi Turska Carevina u Bosnu se infiltriraju ilirci ne bi li, istovremeno progonjeni od ugarskih vlasti djelovali iz Bosne.

Srbi kao narod također se počeo razvijati od ostataka neislamiziranih pravoslavaca u Istočnoj Hercegovini, a veći procent stanovništva u Bosni postaju zahvaljujući migracijama. Poslije velikih epidemija kuge u Bosni, turske vlasti naseljavaju Srbe iz Smederevskog i Krusevackog sandzaka u Bosansku Krajinu i jugozapadnu Bosnu (Glamoc, Drvar, Bosansko Grahovo i Bosanski Petrovac). To su upravo oni martolzi koji su za turski racun kao placenici ratovali protiv katolickog neprijatelja. Pravoslavna crkva je imala veliki udio u formiranju srpskog nacionalnog identiteta u Bosni. Nezaobilazan je ucinak I i II srpskog ustanka u Beogradskom pasaluku, te Vukov rad na prosvjecivanju Srba. I pravoslavni Bosnjaci u Bosni koriste za sebe ime - pravoslavci, govore bosanskim jezikom, ali se sluze cirilicom. Jos od 1584. kada je uvedena u Bosni institucija odzakluktimara, Bosnjaci osiguravaju sebi nasjedno pravo nad svojom zemljom u okviru porodice i pravo da se zadržavaju, da ostanu u Bosni poslije vojnog pohoda, ma gdje morali ici ratovati. To znaci da su se poslije svakog rata vraćali u svoju domovinu, a nisu ostajali kao drugi, vanevropski narodi na novookupiranim teritorijama. Otuda dolazi bosnjacko vezivanje za Bosnu kao domovinu. Zato su Bosnjaci bili u mogućnosti da sa pravom zadrže svoj jezik u svim strukturama stanovništva. Bosnjaci su se od bosanskog neislamiziranog stanovništva (malobrojnih Hrvata i Srba) razlikovali po vjeri, po privilegijama i kulturi. Svi ti faktori usloveli su specifičan proces geneze, napretka Bosnjaka, čija se etnicka diferencijacija u odnosu na druga dva naroda tokom stoljeca produbljivala upravo onoliko koliko se nacionalno počinju diferencirati bosanski katolici i pravoslavci međusobno i imenovati u Hrvate i Srbe. Istovremeno svi Bosnjaci, muslimani, katolici i pravoslavci kroz bune dovode do toga da počinje sve više rasti opozicija prema Osmanskom Carstvu, koje, gubeci pozicije u Evropi postaje sve represivnije.

Bosnjaci kao zreo narod u XIX stoljecu u nizu akcija nastoje da izbore autonomiju i nezavisnost, te da naglase svoju drzavnost: 1829, 1831, 1839, 1851/52. i 1875, ali to im ne polazi na rukom. Jedina vrijedna hvale je revolucija na celu sa Huesin kapetanom Gradiscevicem, koju su mnogi minorizirali nazivajuci je samo bunom. Problem je donekle i u tome sto Bosnjaci dugo nisu bili sigurni sta su i da li uopce ista mogu biti u etnickom smislu? Imali su samo jako vjersko osjecanje, ali ono nije bilo dovoljno za narodne, socijalne, a kamo li nacionalne preobrazaje. Svaki njihov pokusaj bio je umrtvljen, ili reformama; Hatiserifom od Dzulhane 1839, ili Hatihamajunom iz 1859. kojih se nitko nije drzao, ili je zaista krvavo ugusen, kao u Latasovoj kaznenoj ekspediciji 1851. Bosnjaci su do pred sam kraj osmanske uprave u Bosni jos uvijek bili dovoljno emotivno vezani za Tursku kao vodeću snagu islama, naivno vjerujuci da ce pod njenim plastom uspjeti postici kakvu takvu autonomiju. Zapostavili su time svoj narodnosni impuls, dajuci pri tom prednost privatno i javno vjerskom elementu, a ne etnickom. To je nazalost bilo romanticarski i nije imalo nikakve veze sa stvarnoscu. Uz to, nezrelo poimanje nacionalnog suvereniteta dovelo je do toga da je Husein kapetan Gradiscevic vjerovao u autonomiju Bosne pod patronatom Turske, Ivan Frano Jukic pod patronatom Habzburske monarhije, a Vaso Pelagic pod patronatom Rusije. U bosanskohercegovackom ustanku 1875. za Srbe i Hrvate osnovni pokretac bila je nacionalna ideja, dok su Bosnjaci u ustanak krenuli po inerciji.

Etnicko sazrijevanje Bosnjaka u naciju u Austrougarskoj Monarhiji 1878.-1918.

O hrvatskom i srpskom narodu i njihovoj genezi od naroda do nacije, odnosno od katolika do Hrvata, tj. od pravoslavaca do Srba u doba okupacije BiH od Austrougarske Monarhije napisane su cijele i knjiznice i biblioteke. Medutim, nas ovdje interesiraju prvenstveno Bosnjaci i njihovo sazrijevanje iz naroda u naciju. Austrougarski guverner BiH Benjamin Kalaj namjerno propagira politiku bosnjastva. Sta znaci to njegovo bosnjastvo? To bosnjastvo bilo je onemogućavanje razvoja nacionalnih pokreta u Bosni. Po njemu postoji u BiH samo jedan narod, "trojedan", koji među svojim pripadnicima ima tri grupe vijernika: muslimane, katolike i pravoslavce. Naravno da je takva politka kocila bosnjacki narod u formiranju nacionalnog identiteta. To je izazvalo reakcije, pa tada sve tri naroda počinju osnivanje svojih narodnih skola, prosvjetnih drustava i kulturnih listova. Poznat je niz slucajeva u Sarajevu, Banjaluci, Tuzli i Mostaru gdje popovi obje krcsanske konfesije novcano potkupljuju, "motiviraju" svoje vijernike da se deklariraju kao Hrvati i Srbi, a ne

kao katolici i pravoslavci.

Bosnjaci, po vjeri muslimani, stoljećima vezani za tursku vlast, islamsku civilizaciju i BiH kao jedinu domovinu, osjetili su se ugroženim, jer su se odjednom našli u izrazito katolickoj državi, a granivši se sa pravoslavnom Srbijom i Crnom gorom i u totalnom krscanskom okruženju. Nasavsi se pod uticajem jedne nepoznate, strane civilizacije, osjetili su se izgubljenima, tim više što su nakandnom aneksijom Bosne ostali odsjeceni od Stambola koji im je davao barem privid zastite - pa se još više okreću spasavanju vjere koja im je ostala jedini smisao. Ulema je isticala da je bitnije sačuvati svoje vjerski identitet, nego narodnosni, koji za njih nije bio bitan. Bosnjaci su znali da pripadaju jednom, jedinstvenom bosnjackom narodu, ali im je ipak važnije bilo da, prihvatajući eho panislamizma Abdul Hamida II (1876.-1909.) ostanu pripadnici velikog muslimanskog bratstva od Maroka do Indonezije. Svoj egzistencijalni otpor oni su odmah izrazili u ljeto i jesen 1878, pa i 1882. i oba ta ustanka Monarhija je ugušila sa velikim bosnjackim žrtvama. Drugi odraz otpora bio je masovni egzodus Bosnjaka u Tursku, koju su izrazito konzervativni slojevi vidjeli kao svoju "maticu". Tek je autonomaski pokret, odnosno borba za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-mearifsku autonomiju počeo je da se osmisliježe zalaze za narodni preporod Bosnjaka. Nazalost, pokret se već u početku polarizirao programatski na hodzinsku struju, koja je preferirala vjersku i vakufsku problematiku i, begovsku struju, gdje su spahije forsirale rješavanje agrarno-imovinskih odnosa. Gdje je tu zreo nacionalni program za ostale slojeve bosnjackog naroda? Ipak, Bosnjaci su tada počeli sazrijevati od naroda u naciju, jer su: a) osnovali svoju prvu politicku gradansku partiju "Muslimansku narodnu organizaciju" 1906, b) izborili su se da austougarski car sankcionira Ustav ("Zemaljski statut") koji je bio povod da se Bosna pripoji, anektira od Monarhije 1908,) ustanovljen je bosanski Sabor i Zemaljska vlada, 1910, koji jesu bili u mnogocemu ekspozitura bečkog dvora, ali u kojem su bili i Bosnjaci i time stekli gradansko pravo i mogućnost da se bore za svoju naciju.

Dakle, BiH u periodu od 1878. do 1918. godine dobiva tri nacije, posto njihovi narodi dobivaju prerogative nacije: suverenitet izrazen u parlamentarizmu, ustavnost i izbore. Ali takav parlamentarizam je tek klica pravog parlamentarnog, demokratskog života. Najtragicnije je to što je nacionalno ime Bosnjaka, koje je bilo u upotrebi i prvih desetak godina austrijske uprave promijenjeno i degradirano na samo vjersku odrednicu. Prvo je u praksi bio semanticki netacan pojam "muhamedanci". Muslimani nisu sljedbenici Muhameda a.s., već Alaha dz.s. Tu nepravdu je "ispravio" Osman Djikic, eskponent srbijanske politike u Bosni, pa je 1903. za Bosnjake, kao narodnosni pojam promovirao naziv - muslimani - ostavljajući svoje sunarodnjake na nivou vjerske grupe. Sa druge strane vjerske odrednice: katolik i pravoslavac dignuti su u kategoriju nacije. Ipak, smije se konstatirati da su se Bosnjaci, iako definirani vjerskim imenom, konstituirali u doba Monarhije u naciju, jer su dobili institucije koje su po medunarodnim uzusima atributi nacije. Prvi put od vremena srednjovjekovnog Sabora, poslije 450 godina dobili su parlament i mogućnost da budu uključeni u politicki život i da počnu da uticu, da se bore za budućnost svoje domovine BiH.

Pojam bosanski jezik bio je u upotrebi od početka okupacije do 1908. godine, zahvaljujući prvoj "Gramatici bosanskog jezika" Frane Vuletica, koja je izašla 1880. i po njoj se predavalo sve do 1911. godine. Dekretom je ukinuto ime bosanskog jezika, a uveden je termin srpskohrvatski jezik. I to je smisljeno izvedeno: posto su muslimani samo vjerska grupa, dakle ne postoji ni islamska nacija, onda ne može ni da postoji neki muslimanski jezik. Da je ostalo narodno/nacionalno ime Bosnjak, bilo bi logicko da taj narod, sad već nacija ima jezik koji će se zvati bosanskim. Pisma u BiH su latinica i cirilica, koja su istisnula arabicu, a bosancica se piše samo privatno. Nju tada koriste pretežno spahije ("begovica") i ona je ujedno i konspirativno, kriptogramo pismo Bosnjaka pred okupacionim vlastima. Kuriozitet je da se javlja štampa listova na dva pisma istovremeno, i latinicom i cirilicom. Ogroman doprinos budenju nacionalne svijesti Bosnjaka dali su: prvi antologičar bosnjackih narodnih pjesama Mehmedbeg Kapetanovic Ljubusak koji je pokrenuo prvi bosnjacki casopis "Bosnjak" 1891, prvi povjesnicar u modernom smislu rijeci Safvetbeg Basagic urednik "Behara" 1900. i kulturno društvo i istoimeni casopis "Gajret". Istovremeno i Srbi u Srbiji i Hrvati u Hrvatskoj vode bitku za pridobijanje Bosnjaka u Bosni. Prvi su igrali više na politickom polju: pozivali su, ne Bosnjake, nego muslimane, kao što je to cinio Mico Ljubibratic - na

nacionalno izmirenje, jer su ih smatrali Turcima i opominjali su i ih da ce i jedni i drugi biti pokrsteni od Vatikana. Hrvati sa zapada imali su strategiju na kulturnom polju: Josip Eugen Tomic pise "Zmaja od Bosne" i ujedno je tvorac sintagme da su "muslimani cvijet hrvatskog naroda", a Milutin Ogrizovic pravi prvu dramatizaciju najljepse bosnjacko-muslimanske balade - "Hasanaginca". Vjera novonastale nacije i dalje je islam. Svakako da je doslo do velikog upliva okupacionih vlasti na vjerski zivot Bosnjaka. Rezim 1882. uspostavlja poseban vjerski hijerarhijski sistem sa Ulema-medzlisom i Reis-ul-ulemom, a to je Porta presutano priznala. U kompetenciju cara Franje Josipa I (1848.-1916.) dolazi imenovanje tih institucija. Monarhija nije Bosnjacima priznavala narodnosnu ulogu, tako da su oni boreci se za vjersko-prosvjetnu i vakufsko-mearifsku autonomiju sebe i dalje identificirali sa vjerom, odnosno muslimanstvom. Sto se tice drzavljanstva stanovnika BiH u doba okupacije i aneksije, BiH se smatrala trecom drzavom unutar Monarhije, tako da svi Bosanci (Bosnjaci, Hrvati i Srbi) nisu pravno bili ni austrijski ni ugarski drzavljanji. Tretirani su kao drzavljanji trece drzave: Bosne i Hercegovine. Time su Bosnjaci, mada nepriznati kao nacija, prvi put dobili drzavljanstvo, sto je pravno-politicki anakronizam XX stoljeca.

Etnicka kategorizacija Bosnjaka u BiH od 1918. -1991.

U doba Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Kraljevine Jugoslavije, DRJ, FNRJ i SFRJ, Bosnjaci, vec uveliko nacija, dozivljavaju sve vecu degradaciju koju joj donose institucije monarhije, a kasnije i socijalizam olicen u jednopartijskom sistemu. Prividno uvazavani, bivaju srozani na puku vjersku zajednicu i na etnicko-nacionalno ignoriranje, odnosno - nepostojanje. Po osnivanju hegemonisticke, karadordevicevske SHS sa izrazitim centralizmom, po Vidovdanskom ustavu iz 1921. BiH je administrativno podijeljena na sest oblasti, ali na takav nacin da su u svakoj jednici Bosnjaci u manjini, a Srbi u vecini. Zatim, uvodenjem sestojanuarske diktature 1929. BiH biva jos vise razbijena kao povijesna i teritorijalna cjelina. Razdjeljena je u cetiri banovine: Drinsku (glavni grad Sarajevo), Vrbasku (Banjaluka), Zetsku (Cetinje) i Primorsku (Split). Daljnja dezintegracija domovine Bosnjaka desila se 1939. kada je po sporazumu Cvetkovic - Macek formirana Banovina Hrvatska u ciji je teritorijalni sastav uslo trinaest bosanskohercegovackih kotara. Jugoslavenska muslimanska organizacija (JMO) je insistirala da se pored Banovine Hrvatske oformi i Banovina Bosna, ali do toga, naravno, nije doslo. Sve ovo je bilo praceno sve intenzivnijim obespravljivanjem Bosnjaka. Rad JMO, ionako cesto opstruiran od rezima, jos vise je razvodnjen osnivanjem Jugoslavenske muslimanske narodne organizacije (JMNO). Ta partija je bila filijala beogradskog rezima. Bosnjacima se ukida pravo da autonomno vode svoje vjerske i vakufske poslove, a sjediste Islamske vjerske zajednice iz Sarajeva se premjesta u Begorad.

Po osnivanju Nezavisne Drzave Hrvatske BiH je sasvim eliminirana kao drzavna zajednica. Sprovodi se temeljna indoktrinacija da su Bosnjaci samo "Hrvati islamske vjeroispovijesti" i da je BiH koljevka hrvatstva. Bosnjaci tada ne postoje kao nacija, a to je i statisticki dokazivano u popisu stanovnistva. Krajnja autonegacija Bosnjaka kao nacije nasla se u tezi da su Bosnjaci germanskog porijekla i da kao takvi imaju vitesku cast da svoj suverenitet ostvare u sklopu nacistickog Treceg rajha. Tada dolazi do formiranja "Bosanske muslimanske legije" i 13. SS "Handzar" divizije, pod nacistickom komandom, koje na svu sreću nisu bile duga vijeka. Medutim, merhametli duse, Bosnjaci su vec 1941. rezolucijama njemackim vlastima protiv ustaskog terora, ustali u zastitu svojih komsija Srba u Sarajevu, Banjaluci, Mostaru, Prijedoru. Zaista stravicni cetnicki pokolji, ali i ustaski zlocini nad Bosnjacima u II svjetskom ratu ucini su da u ratu nestane oko 103.000 Bosnjaka, sto je procentualno najveći broj zrtava medu svim Slavenima (u odnosu na prirodni prirastaj stanovnistva) - ukupno: 8,10 %. (Drugi su Srbi i Crnogorci sa zajednickim procentom od 7,20 %.)

Socijalizam je poslije rata donio nekoliko akata koji su sasvim osiromasili vecinu Bosnjaka. Zakonom od nacionalizaciji 1945. oduzeta su privredna preduzeca bogatih Bosnjaka. Izvršena je agrarna reforma 1946. kojom je oduzeta sva zemlja iznad trideset dunuma (tri hektara) onim bosnjackim zemljoposjednicima koji sami ne obraduju ta imanja. A 1948. donesen je novi zakon o nacionalizaciji kojom su od Bosnjaka oduzete zanatske radnje, trgovine i visak stambenog prostora.

Nista nije pomoglo sto je pedeset Bosnjaka proglašeno narodnim herojima. Oni su se tada skrivali iza konspirativnih srpskih imena i nadimaka: Miro, Sasa, Aco, Crni itd i nisu ni mogli ni smjeli da uticu na ishod borbe protiv "klasnog neprijatelja" - svojih sunarodnjaka, osiromasjenih aga i begova, zanatlija i trgovaca. Komunisti su hladnokrvno od monarhista preuzeli termin - muslimani - za Bosnjake i to ugradili u odluke vec I Zasedanja Antifasistickog vijeca narodnog oslobodenja BiH (ZAVNOBiH): "...da zemlja koja nije ni srpska, ni hrvatska, ni muslimanska, nego i srpska i hrvatska i muslimanska, bude zbratimljena BiH, u kojoj ce biti osigurana puna ravnopravnost i jednakost svih."

Uz to, ta zavnobihska "puna ravnopravnost" ubrzo se vidi iz ustavne definicije FNRJ u kojoj Bosnjaci uopce nisu spomenuti kao nacija, cak ni kao muslimani. Osim toga, u pocetku je u grbu FNRJ bilo pet buktinja koje su simbolizirale samo pet konstitutivnih juznoslavenskih nacija, ali kasnije je to "prevazideno" grbom SFRJ, pa je dodata i sesta buktinja, ali je i tada svaka baklja predstavljala po jednu republiku, a ne naciju. Istrajnost u toj "ravnopravnosti" najocitije se vidi po formulacijama u popisima stanovnistva u Republici Bosni i Hercegovini: "Srbi-muslimani", "Hrvati-muslimani", "neopredjeljeni", "nacionalno neopredjeljeni Jugoslaveni", "muslimani", "muslimani u etnickom smislu", "Muslimani u nacionalnom smislu". Da bi se Bosnjaci uspavali, komunisti su od 1945. do 1990. na podrecju cijele Jugoslavije obnovili i izgradili ukupno 950 dzamija i drugih vjerskih objekata. Da su komunisti priznali Bosnjacima status nacije, po svojim, lenjinistickim koncepcijama bili bi duzni da toj istoj naciji daju i drzavu. Ali to nije dolazilo u obzir, jer su nosioci tog komunizma bili srpski hegemoni. Opet isti rezon: sta ce vjerskoj grupi drzava? Dovoljno joj je i vjerska zajednica. A i ona je bila diktirana iz Beogradu.

Jezik je zvanicno bio srpskohrvatski, ili hrvatskosrpski i nije bilo pomena o postojanju "nekakvog" bosanskog jezika. Pri izradi Rjecnika i Pravopisa sh/hs jezika nije konsultiran ni jedan bosnjacki filolog. Podjednako se uz latinicu pisala i cirilica. Od svih bosnjackih pisaca samo je jedan bio zastupljen u gimnazijskom udzbeniku "Historija knjizevnosti jugoslavenskih naroda" (u cetiri knjige): Skender Kulenovic, sa "Stojankom, majkom Knezopoljkom". Nije bilo ni Selimovica, ni Dizdara, a kamo li drugih. Bosnjaci su prihvatajuci floskulu sh/hs jezik odricali sebi pravo na svoj nacionalni, bosanski jezik. Tek u popisu stanovnistva iz 1991. godine jasno je izrazeno postojanje bosanskog jezika: 92 % Bosnjaka se izjasnilo da im je maternji jezik bosanski. Srbi su rekli da im je maternji jezik srpski u 67 % slucajeva, a Hrvati da im je maternji hrvatski u 47 %. Cinjenica je da u BiH zive tri nacije koje imaju pravo da koriste svoje nacionalne jezike, naravno - ravnopravno. Koliko je ziv civilizacijski gen Bosnjaka ilustrira kuriozitet "bogumilske dopisnice". Student Bosnjak iz Visokog, na studijama u Sarajevu javio se svojoj majci dopisnicom koju je napisao bosancicom. Tom pismu ga je naucila njegova ebejka (nana), a ovu njena majka i tako unazad do iskona. Po Ustavu iz 1974. godine stanovnici BiH su dobili status Drzavljana BiH i SFRJ, ali Bosnjacima ni tada nije priznato da su nacija, da imaju svoj jezik, knjizevnost, kulturu i povijest.

Etnicke kategorije u Republici Bosni i Hercegovini

Danas nacija Bosnjaka sazrijeva brze nego ikad. Dva su faktora uslovila to: 1. okupacija BiH od srpsko-crnogorske "jugoslavenske narodne armije" i rat u domovini, i 2. promoviranje davno zaboravljenog nacionalog imena na I Saboru Bosnjaka krajem septembra 1992. Ranije, prije rata to su inicirali gospoda Dr. Muhamed Filipovic i Adil Zulfikarpasic, a kasnije je to, kroz Deklaraciju Sabora sproveo u praksu gospodin Alija Isakovic. Danas u Republici Bosni i Hercegovini zive tri konstitutivne nacije: Bosnjaci, Hrvati i Srbi. Tri su vjere: islamska, katolicka i pravoslavna. Tri su jezika: bosanski, hrvatski i srpski. Dva su pisma: latinica i cirilica. A po drzavljanstvu su svi drzvljani BiH, ili: Bosanci.

Epilog

U praksi, nazalost, i dalje vecina Bosnjaka mnogo cesce govore da su muslimani/Muslimani, pri tome ne misleci hoce li ih sugovornik razumjeti, da li time izrazavaju svoju vjersku pripadnost, ili

nacionalnu? U govoru se ne "vidi" da li covjek koristi veliko ili malo - m. Govore tako politicari, ulema, intelektualci. A katolicko-protestantska Evropa i sav Zapad ih slusa kako "potenciraju" da su muslimani. U svijesti obicnog zapadnjaka pojam musliman ima prizvuk fundamentaliste kojima ih njihovi mediji plase. Zbog toga je vazno da sebe Bosnjaci pocnu imenovati svojim nacionalnim imenom. Kao nacija Bosnjaci imaju pravo na drzavu, a kao muslimani oni to nemaju. Nikada, nikada katolicko-protestantski Zapad, a Evropa pogotovo nece dozvoliti postojanje jedne muslimanske drzave na svome tlu. To Bosnjaci trebaju sto prije da shvate. Sada kada prvi put od kralja Tvrtka Bosnjaci imaju svoju vojsku, ne smiju dozvoliti da u njoj dode do infiltriranja onih koje svijet prepoznaje kao fundamentaliste. U njoj bi prije trebalo da bude jednako mjesta i za one Hrvate i Srbe koji osjećaju Republiku Bosnu i Hercegovinu kao svoju jedinu domovinu. Zar je moralno da smo oni Bosnjaci koje se nazivaju muslimanima sebi daju za pravo da budu patrioti par excellence? Ne treba zaboraviti da su sehidi oduvijek ginuli za vjeru, a ostali borci, pa i Bosnjaci ateisti i svi Bosanci uopce - za domovinu. Patriotizam nije nijiji monopol i u svakom slucaju je jedna zdravija "vjera" od nacionalizma.

Danas u Turskoj zivi oko 4.500.000 potomaka Bosnjaka koji su se iselili iz Bosne i Sandzaka u periodu od 1878. do 1921, pa i kasnije. Oni nikada sebe ne zovu muslimanima, vec Bosnjacima. Zasto? Zato sto je njihov rezon da je vaznije sacuvati svoj nacionalni identitet u tudjoj zemlji, nego vjersko ime. Zasto da dobar Bosnjak bude samo onaj koji se deklarira da je musliman? Milion i dvije stotine pedeset hiljada bosnjackih muhadzira u 110 zemalja svijeta govore da su muslimani i pri tom zaboravljaju da izrazavaju svoje "nacionalno" ime ne izrazavaju i ime svoje domovine Bosne. Ako kazu da su Bosnjaci, svi ce znati da su oni iz Bosne, a kada kazu da su muslimani, mogu biti sa bilo kojeg zemljinom meridijana, ali bez domovine. Oni koju imaju rezervnu domovinu ne mogu biti Bosanci, ovo se posebno odnosi na Bosnjake. Urodna brzina adaptiranja i asimiliranja Bosnjaka dovest ce ih do toga da ce u svim tim zemljama prestati govoriti svoj bosanski jezik, da ce ga druga generacija zaboraviti, da ce se odroditi od Bosne i svoga nacionalnog bitka. Da li to mora da bude, poslije svega, sudbina bosnjacke nacije?

Sa punim uvazavanja islama kao vjerske i moralne doktrine koja je zaista humanisticka, vjernicima treba reci da ostanu muslimani, jer to jesu i svojim dinom i imanom, ali treba apelirati na njihovu nacionalnu svijest da sebe shvate i dozive kao naciju. Uvazavajući sebe kao naciju pocet ce ih i drugi uvazavati kao sebi ravne Evropljane. Cak i da "novi svjetski poredak" rasparca Bosnu i Hercegovinu, Bosnjaci ce imati moralno i povijesno pravo da se prvi bore za reanimaciju svoje jedine domovine, jednako kao nekada Jevreji, kao sto su a propos njih ucinili Palestinci, kao Irci, kao Ceceni, Kurdi i druge nacije kojima je povijest uskratila domovinu.

Ze li Bosnjaci Bosnu, potrebne su im ne samo muslimanske, nacionalne, vec i moderne gradanske partije. Stranke sa vjerskim i nacionalnim predznakom ne postoje vec dugo u Evropi. Ze li Bosnjaci ocuvati svoj nacionalni integritet trebaju bosnjacke institucije, Akademiju Bosnjaka, Historiju Bosnjaka, Enciklopediju Bosnjaka, Pravopis, gramatiku i rjecnik bosanskog jezika. Ze li Bosnjaci Evropu, trebali bi biti jos vise Bosanci, pa shodno recenom stvoriti novu Akademiju BiH, Historiju BiH, Enciklopediju BiH. Kao sto su se u ovom ratu Bosnjaci morali iznova radati, jednom ce doci vrijeme da ce svi Bosnjaci, Hrvati i Srbi reci - mi smo Bosanci. Ne moraju se izbrisati nacionalne i vjerske razlike, da bi do toga doslo. Samo treba graditi vrijeme kada ce postati vaznije da svi budu Bosanci, pa onda nosioci neke nacije, a tek na kraju, za svoju dusu oni ce biti vjernici, ili ateisti.

Copyright (c) Zlatko Lukic 1994. All Right Reserved

Napomena: uz ovaj tekst zbog lakseg razumijevanja pozeljno je vidjeti: SHEMA EVOLUCIJE ETNICKIH KATEGORIJA U BOSNI i HERCEGOVINI

Ovaj rad je objavljen u listovima:

"Behar", Zagreb 1995.

"Bosanska Posta", Oslo 1996.

"BH Rijec", Geteborg, 1998.

i na sajtovima:

cyberbulevar.com i bosona.com

<http://hjem.get2net.dk/VRBAS/pedia/geneza.html>